

Građanski rat u Jugoslaviji 1991-95. može se, ako ne u celini uzročnog spleta, a ono sigurno u svom ideološkom delu, potpunije razumeti ako se ima na umu fašističko iskustvo u Jugoslaviji iz prve polovine veka. Najznačajniji centralistički i secesionistički šovinizmi iz 1990-ih imali su između dva svetska rata fašističku verziju. Premda je teško reći da su 1990-ih samo ponovljeni procesi iz 1930-ih i 1940-ih godina, ipak je raniji fašizam u nas mnogo bliži savremenom stanju nego što je to slučaj sa klasičnim evropskim fašizmom. Nacionalne napetosti u balkanskom prostoru nisu presekli niti bitno ublažili dublji socijalni preokreti, pa su objašnjenja na temelju skraćenih istorija površna. Zašto su u nas aktuelni politički procesi tešnje skopčani sa prošlošću, nego što je to slučaj sa Zapadnom Evropom?

Vrlo uopšteno govoreći, u Zapadnoj Evropi između dva svetska rata nacionalizam je dolazio s vrha sistema iz krugova vladajućih partija stopljenih sa frakcijama krupnog kapitala koje su podsticale šovinizam radi ekspanzivne "prostorne revolucije". Danas je dobar deo ovog krupnog kapitala multinacionalan. Neophodno mu je, doduše, kao i ranije široko evropsko i vanevropsko tržište, koje sada neće biti uznemiravano etničkim sukobima. Insistiranje na pravima manjina nije danas pomak u kosmopolitizaciji liberalne svesti podstaknut iskrenom strepnjom od asimilacije manjina, niti je pritisak EU na Austriju da odbaci izabranog neonacistu Hajdera 2000. godine bio rezultat slične bojazni. Više je reč o interesu ujedinjenog kapitala za stabilnim tržištem, komunikacijama i nastavljanjem procesa ujedinjenja Evrope koji desničarske partije ne smeju da ugroze. To naravno ne znači da je usled pomenute interesne motivacije zahtev za pravima manjina manje napredan. Pitanje je, međutim, koliko će na ovoj osnovi biti trajan, odnosno neće li, sa izmenom konstelacije interesa evropskih i vanevropskih sila, poštovanje prava manjina biti žrtvovano novom interesnom savezu kao što je to učinjeno sa SFRJ?

Šovinizma, naravno, ima danas i u Zapadnoj Evropi, ali pretežno stiže odozdo iz redova nezaposlenih i deklasiranih kojima smetaju zaposleni stranci i izbeglice. Interesima moćnih ekonomskih grupa, bar za sada, ne odgovaraju kao ranije šovinističke partije na vlasti. U Jugoslaviji je, govoreći opet vrlo uopšteno, nacionalizam i šovinizam pretežno stizao odozgo. Sve do 1980-ih godina kontrolisao ga je vrh SKJ sa snažnim nadnacionalnim vođom. Manje ili više dosledno poštovano je načelo da svako treba ponajpre da se bori protiv vlastitog nacionalizma. Međunacionalni odnosi bili su relativno podnošljivi što je bila važna osnova legitimnosti kadrovske uprave. Krupne društvene promene 1970-ih i 1980-ih godina nije pratila odgovarajuća svest o neophodnosti izmena u integraciji federacije. Slabljenje i iščezavanje harizmatičkih integrativnih sadržaja (Titova smrt, poljuljana vera u misionarstvo partije, perestrojka u SSSR-u, reformisanje evropskog socijalizma) sve više je nametalo potrebu, na regionalnom planu, da svako treba da živi od svog rada. Labavljenje federacije nisu pođednako prihvatili svi nacionalni vrhovi, pa je jačao sukob između federalnih i konfederalnih nastojanja. Već od polovine 1980-ih nacionalizam i šovinizam slobodnije teku s vrha, razbuktavaju se i usmeravaju u sukob interesa osamostaljenih najpre republičkih kadrovskih uprava, a kasnije državnih elita. Sve do prvih višestranačkih izbora, uz dosta napora, republički partijski vrhovi obuzdavali su secesionističke struje. Neophodna, ali rizična perestrojka u SSSR-u jačala je kurs ka nacionalnom osamostaljenju i u Jugoslaviji, a raspad lagerske ga je skoro legalizovao. Već 1990. romantičarski nacionalizam i secesionizam prerasta u službenu ideologiju novih partija, čijom su manipulacijom najveštije od njih osvojile vlast. Od tada se šovinizam počeo nekažnjeno, nepredvidljivo i bez mogućnosti